

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk

Forening Stavanger

Nr. 1 2003

I redaksjonen: Berit M. Grande, Reidar Frafjord, Kjell Petter Løhre og Bjørn K. Aarre.

Innhold

(Leder) Så kjekt!	3
Av Berit M. Grande	
Peder Severin Krøyers besøk i sin fødeby	4
Av Reidar Frafjord	
Byen	7
Av Trygve Wyller	
Byhistorisk skilting	12
Av Berit M. Grande	
Dreyer kalenderen 1955	13
Av Anders Bærheim	
Byparken – en historisk oversikt	21
Av Bodil Wold Johnsen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 200,- for enkeltmedlemmer og kr. 350,- for familiemedlemmer.

Beløpet innbetales til konto 3201. 25. 37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184 X

Program 2003

Torsdag 27. Februar

Årsmøte med kåseri av Olaf A. Ellingsen jr. med tittel **“Stavanger på femti og sekstallet sett gjennom Olaf A. Ellingsens linse”**

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Lørdag 15. Mars

Seminar med tittel **“Handelshusene i Stavanger”** med Harad Hamre/Egil Henriksen/Hans Storhaug

Sted: Stavanger Museum. Kl. 10.30

Tirsdag 29. April

Foredrag med Gunnar Skadberg med tittel **“Familien Cederberg – en kontrastfylt Stavanger-familie”**

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Tirsdag 03. Juni

Byvandring med tittel **“Den blå promenaden”** med Elisabeth S. Jespersen og Turid Haaland

Fremmøte: Oljemuseet. Kl. 19.00

Tirsdag 26. August

Byvandring **“Holmen brenner”** med Rune Helgø

Fremmøte: Ved vekterstatuen i Østervåg. Kl. 19.00

Tirsdag 23. September

Foredrag av Anders M. Andersen med tittel **“Knus ikke en elendig i porten ”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Onsdag 22. Oktober

Foredrag av Gunnar Roalkvam med tittel **“Stavangers industrihistorie (Jern og Metall 100år)”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Onsdag 19. November

Kåseri av Egil Henriksen med tittel **“Gabriel Monsens akvareller”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Lederens spalte

Så kjekt!

Den første helga i advent dalte en konvolutt ned i postkassen min. Inni fant jeg en fin liten bok forfattet av Fredrik Koch:

Vindu te gadå – streiftog i Stavangers avishistorie.

Jeg åpnet boka forventningsfullt, og - ja, jeg bare MÅ sitere åpningen på forordet:

Ideen til denne boken fødtes etter et kåseri av Fredrik Koch våren 2002 i regi av Byhistorisk Forening Stavanger...

Ja visst, et av årets vellykkede arrangementer bar jo nettopp tittelen på boka!

Og her sitter jeg nå med Fredriks flotte foredrag fra i vår, elegant bearbeidet og lagt mellom to permer! Det er blitt et ekte håndverksprodukt av den gamle sorten, satt i henhold til typografiske regler og normer

Takk – til Fredrik Koch – takk til Stavanger Aftenblad, og takk – til Norsk Grafisk Museum! Dere har fullendt vår forenings målsetting:

- Å formidle kunnskap om Stavanger og skape interesse for byens historie og egenart.
- Gjennom publikasjoner, foredragsvirksomhet og andre tilbud skal medlemmene trekkes aktivt med i foreningens arbeid og utfordres til selvstendig utforskning av Stavangers fortid. Dette kan skje i samarbeid med foreninger og institusjoner med beslektede interesser.

Medlemmer: Løp og kjøp!

Berit M. Grande

Peder Severin Krøyers besøk i sin fødeby.

av Reidar Frafjord

I 1888 fylte P.S. Krøyer 37 år. Han var fortsatt ungkar og hadde ennå ikke blitt dansk statsborger. Det var dette året han malte det kjente bestillingsverket fra det københavnske borgerskapet "Aftenselskab i Ny Carlsberg Glyptoteket" og gjorde ferdig sitt berømte "Hip, hip, hurra! Men det var også det året han ble behandlet for syfilis og forelsket seg i Marie Triepcke. Dessuten; det var i 1888 at han for første og eneste gang besøkte sin fødeby. Som kjent ble han allerede som spedbarn plassert hos tanten og pleiemoren, Bertha Cecilie Krøyer, i København.

Sammen med noen venner var Peder Severin på Norges - tur dette året. I et brev til familien fra "Lærdalsøren, Tirsdag 10 Juli -88", forteller han om hvordan de har kryssset landet etter overfarten til Kristiania og skriver videre: "Lørdag d. 21de er vi i Stavanger og derfra skal jeg sende et Par Ord om hvorledes Stavanger ser ud nu."

Med velvillig tillatelse fra registrator Bir-

gitte Johannesson ved Den Hirschsprungske Samling i København, skal jeg i det følgende gjengi brevet fra Stavanger - oppholdet i sin helhet, og knytte noen kommentarer til dette:

Paa Dampskibet mellem Stavanger og Christiansand, Søndagsaften 21de Juli - 88

Naa - nu har jeg da været i Stavanger. Kortere Tid end jeg egentlig havde bestemt, nemlig kun fra kl. 11 om Formiddagen i Lørdags indtil kl. 4.

Vi havde bestemt at blive i Stavanger Natten over, men det viste sig at Alex. Kjelland ikke var i Byen men taget ud paa Jæderen og saa maatte vi jo derud og besøge ham. Men jeg fik dog saameget se af Stavanger at jeg kan fortælle lidt derom.

*Stavanger ligger jo meget smukt og Indsejlingen til Byen med de mange gamle Sildeboder var meget malerisk. Vi boede i Jespersens Hotel. Det første vi gjorde var at gaa til **Domkirken**. Den er jo blevet meget restaureret. Alle de gamle Træpulpiturer var tagne bort, som Du vil se af det Fotografi jeg lod sende Dig fra Stavanger, og som Du vel har faaet. Men det er en meget smuk Kirke baade udvendig og indvendig.*

*Dernæst gik vi til Bredevandet og **Kongs- gaarden**. Den gamle Kongsgaard staar uforandret men der er bygget et nyt Fløj til for en del Aar siden. Vi traf tilfældig Rektoren selv, den bekjendte Rektor Sten, Formand for Stortinget, og han viste os selv omkring, viste os den gamle Munkekirke, hvor Skolens Bibliotek er, og de gamle Skolestuer, som endnu*

Dette oljemaleriet av Krøyers adoptivmor, Bertha Cecilie Krøyer, er fra 1868. Da var kunstneren 17 år gammel.

Kiellandsverven ved Torvet. "Aalandspiben" i bakgrunnen

stod som det var i gamle Dage. Den gamle Kongsgaardshave er udlagt til offentlig Park og Trærne er saa store at man kun kan se Spidserne af Kirkens Taarne fra den anden Side av Bredevandet. Derefter opsøgte vi Kjelland som bor i sin Moders gamle Hus, ligeved Siden av Kongsgaarden, med Have ud mot Bredevandet. Men han var jo som sagt ikke hjemme. Saa gik vi rundt om Bredevandet og lidt ud ad Ladegaardsvejen. Hele den store Bakke hvor I kjørte i Slæde nedad i gamle Dage, "Kjelkebakken" (Bergelandsmarken) er nu fuldstændig bebygget, til dels med de Oftedalske Stiftelser. Paa den anden Side af Bredevandet ligefor Domkirken er ogsaa bebygget. Der ligger blant andet ogsaa Jernbane stationen for Banen til Egersund.

Derefter tog vi en Vogn og kjørte ud ad Ladegaardsvejen til en Høj som kaldes Aalandspiben, hvor der er en dejlig Udsigt over hele Egnen - den kjender I jo nok. Den Bakke tilhører den Kjellandske Familie. Derfra ser man ogsaa Ledol. Paa Vejen dertil kjørte

vi ogsaa langs Hillevaags - Vandet, gennem Hillevaag. Men saa maatte vi ogsaa afsted med Toget til Jæderen. Der blev vi modtagne af Kjelland og hans Familie med aabne Arme. De boer lige nede ved Stranden i en Natur der ligner meget Skagen og Jyllands Vestkyst. Der spiste vi til Aftens og havde det meget morsomt.

Havde jeg truffet Kjelland i Stavanger kunde jeg jo have set meget mer af Stavanger og navnlig faaet en Mængde Oplysninger som kunde have interessert Jer, nu faar Du lade Dig nøje med dette og det Synet Fotografierne kan give om hvordan Stavanger **nu** ser ud .

Men vi har jo oplevet og set uendelig meget mer siden jeg sidst skrev. Vi har været i Jotunhejen, højt oppe i den evige Sne, hvor vi har vadet i Sne i Timevis, kravlet paa Klipper, redet og gaaet Dag ud og Dag ind. Aldes storartet var det og et Vejr var det saa mageløst at Beboerne selv her taler om Vejret som meget usædvanlig. Det har været Solskin

hver Dag og en Varme saaat man Troede sig i Syden. Navnlig forleden Dag i Hardangerfjorden. Ja det var som om man var i Italien. Jeg ser af Aviserne at I hjemme har haft det koldt og regnfuldt. Her har det været aldeles modsat. Hardangerfjorden var saa dejlig at jeg neppe nogensinde har set Magen. Vi var ogsaa i Vossevangen, "Hvor det var godt at vara", og hvor vi hørte en rigtig gammel Spillemand spillede paa Hardanger fidel, udmærket.

I morgen Formiddag, min Fødselsdag, er vi paa Skagen og saa er den Rejse afslutet. Men det er en af de aller smukkeste Rejser jeg har gjort.

Nu venligt Hilsen og farvel saalænge.

*Din hengivne
Severin*

Skriften er vist noget utydelig, men Dampskibet ruller så stærkt at det ikke er mulig at skrive tydeligt.

Når man i dag leser dette brevet fra P.S. Krøyer til adoptivmoren, er det bemerkelsesverdig å registrere hvor tilsynelatende fortrolig han er med den stavangerske geografi og de lokale forhold. Det er åpenbart at Stavanger ikke har vært en glemt plett på jorden for Gjestdahl - familien i det Krøyerske hus i København ! Peder Severin har nok i mange fortrolige samtaler fått opplysninger om sin fødeby i Norge. Jeg har etterlyst de fotografierne han nevner i brevet, disse burde jo hatt stor lokalhistorisk verdi, men dessverre finnes de ikke i Den Hirschsprungske Samling.

Det var altså midtsommer, lørdag den

21. juli i 1888, at Krøyer for første og eneste gang kom på besøk til Stavanger på en relativt kort visitt. Vi konstaterer at brevet datering er feil; søndags aften er 22. juli, og det er da den påfølgende dagen, mandag 23., han vil være på Skagen for å feire sin 37 års dag. Han nevner at de bodde på Jespersens hotell. Dette lå der det store murhuset på hjørnet av Kirkegaten og Prostebakken befinner seg i dag. Vil man hefte seg opp i noen små detaljer, bemerker vi at Vålåndspipen er blitt til "Aalandspipen" og Ledaal til "Ledol". Ellers var det vel slik at Kielland bodde i sin fars gamle hus !

Jeg slo meg til ro med at Krøyers lørdagsekskursjon i Stavanger var ferdig i 16 - tiden om ettermiddagen, og "saa maatte vi ogsaa afsted med Toget til Jæderen". Dette var imidlertid ikke Gunnar Skadberg fornøyd med! Han kontaktet Jernbanemuseet på Hamar og fikk opplysninger om "Rutebog for Jæderen 1888." Ut fra disse tabellene ble det klart at Krøyer hadde reist sør- over med et 1630 - tog og hadde ankommet "Thime Station" kl. 1745. Så hadde han vandret bort til skysstasjonen som lå der Jørstads bokhandel på Bryne er i dag, for å få hesteskyss til Kiellands ferieparadis på Orre. I og med at det ikke var returmultipheter før neste dag, søndag ettermiddag, har nok de to kunstnerne hatt en belivet lørdags aften med god mat og drikke !

Først kl 1633 søndagen gikk toget tilbake til Stavanger med ankomst kl. 1750, og senere på kvelden har så Peder Severin Krøyer ristet av seg fødebyens støv for siste gang og gått om bord i det gode dampskippet "Vaagen" som skulle frakte ham til Christiansand.

"Vue de la ville de Stavanger en Norwege". Kobberstikk fra 1808 av Johan J. G. Haas.

Byen

Denne artikkelen er tatt ut av boken "Det Stavangerske Klubselskab og Stavanger by i 150 år" ved høyesterettsadvokat Trygve Wyller. Boken er skrevet i 1934.

I 1784 var Stavange en liten og isolert by. Hvor liten og isolert byen den gang var, har vi i dag vanskelig for å gjøre oss noen helt riktig forestilling om. Men der er nok av beretninger som forteller om det.

I 1814 kom senere statsminister Fredrik Stang til Stavanger som 6 års gutt. Hans far, Lauritz Stang, var da blitt sorensskriver i Ryfylke. Han bodde til å begynne med på Kongsgård. På det tidspunkt tilhørte Kongsgård agent Gabriel Schanche Kielland som Stang betegner som byens rikeste mann. Han sier i sine erindringer:

"Det vil ikke finnes forunderligt at Kongsgaarden hvor jeg haver tilbragt omtrent 6 Aar av Livets lykkeligste Alder har festet sig dybt i min Erindring, med sin store Forgaard og skønne Park, hvor mine

Brødre og jeg tumlede os i Forening med Stavangers hele øvrige Gutteflokk, saamange som vi kunde samle omkring os. Kongsgaarden laa vistnok indenfor Byen ogsaa efter de Grændser Byen på den Tid havde, men man havde dog Landet så at sige lige ved sig. Den ovenomtalte store Almeallee førte nemlig gjennem en Port lige ud i den til Byen fra Jædderen førende Kongsvei, den såkaldte Ladegårdsvei. Denne var på Strækningen nærmest Stavanger begyndt at anlægges mod Slutningen af forrige Aarhundrede men var såvidt jeg ved i sin hele Længde til Egersund først bleven fuldendt i Begyndelsen af dette Aarhundrede (det 19de). Tilværelsen af denne Vei havde endnu ikke formået at fortrænge Bøndernes Benyttelse af tidligere primitive Befordringsredskaber. Man så dem i de Aar jeg tilbragte på Kongsgården endnu jevnlig på den statelige Hovedvei at føre Varer til Byen på Kløvsadel eller på Kjærrer med Træhjul."

På det tidspunkt lå altså Kongsgård visstnok innenfor byens grenser, men *hadde dog landet like innpå sig*. Hva var der så egentlig tilbake av byen? Jo en smal husrekke rundt Stranden og en del spredt bebyggelse på de skrånende skrenter mot Vågen, Skansen og Holmen.

Bygrensen i øst fulgte Skolebekken fra Bredevannet. Selve Bredevannet lå, adskillig større enn nu, i en landlig idyll utenfor byen uten omgivende bebyggelse, uten noen Jernbanevei omgitt av grønne skrenter.

I vest fulgte bygrensen omtrent Løkkeveien utover mot Bjergsted. Egenæsløkkene som antagelig har gitt veien sitt navn, var da nettopp blitt utparsellert og lagt under kultur.

Det som blev tilbake innenfor disse grenser blev en lang smal hestesko langs strandlinjen. Og selv der blev der plass til store rummelige haveanlegg og små gårdsbruk.

Provstebakken har sitt navn efter provst Langberg som bodde der hvor Husfliden nu har sitt utsalg ned mot Skagen. Det hus hvor bokhandler Floor nu har sin forretning står på den tomt hvor provsten Langbergs løebygning stod i 1850-årene. Her gikk byens borgere og kjøpte melk. Et mindre fjøs som tilhørte provsten stod hvor nu Torgersens bokhandel ligger i Kirkegaten.

I 1796 utgir Lars Hess BING en «beskrivelse over Kongeriget Norge». Daværende byfogd i Stavanger, Løwold, som forøvrig var et fremskutt medlem av Stavanger Klubselskab har her gitt en inngående skildring av forholdene i byen. I 1805 foretar Christen PRAM sin bekjente reise gjennom Stavanger amt og by. Han uttaler at den beskrivelse som finnes i Bings Geografiske Leksikon ennå på alle vesentlige punkter, er aktuell. Pram sier:

"I enden af en bifjord, der fra den store Stavangerbugt skjærer sig sydøstlig ind mellem klipperne, ligger Stavanger i en halvkreds tæt ved vandet.

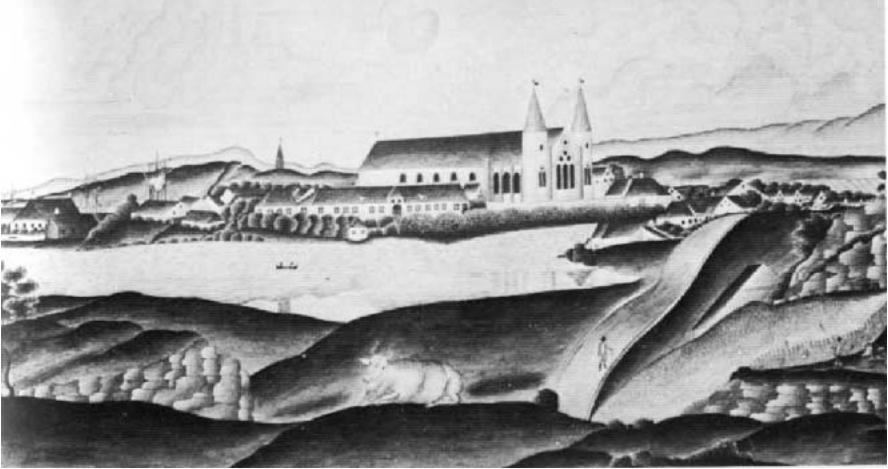
Klipperne hæver sig, uden nogen forstrand eller flade, paa alle sider mere eller mindre steile, og paa eller lige ved denne skråning ligger byen. Fjordens avrundede ende er ud i vandet bebygget med skibsbroer og pakhuse. *Indenfor ligger en række af vaaningshuse*, der danner en *krumløbende gade*, som ikkun somme steder har huse paa mere end den ene side, fordi fjeldet næsten lodret staar op paa den anden. Gaden eller gaderne er faa eller ingen steder mere end en tre eller fire alen bred. Ad nogle i klippen indhugne trappetrin eller paa head overalt i Norge kaldes en klev klavrer man da op i en anden høiere beliggende gade."

Det heter videre:

«Byen er hel maadeligen *bebygget*. Alle dens huse, ene kirken undtagen, er blot af træ, nogle, ja de fleste, nette, men de allerfleste meget smaa. Pladsen tillader det ei heller anderledes. Gaderne er saa trange, at der i flere af dem er neppe mulighed i at komme frem med en vogn, og næsten ingensteds i byen saamegen plads, at to vogne kan komme hinanden forbi. Dette gjør hidtil imidlertid liden uleilighed; thi der er ei alene i byen, men i hele amtet, ja paa hele vestkysten lige fra Mandal og formodentligen indtil Bergen ingen eneste vogn undtagen agent Kiellands. Han kjører med denne de 3/4 mile ned ad Jæderen og selv samme vei tilbage; men ogsaa er der slet ingen vognpassage der udenfor. Naar han kommer i byen med sin vogn, saa maa han lade den kjøre den hele gade opigjennem, et par tusende skridt eller lenger, førend der findes plads til at vende den.»

Utenfor byens grenser lå en smule sparsomt dyrkede arealer. Men ellers var det uveisom ødemark få skritt utenfor bygrensen. Byen lå den gang landverts vel så isolert som den ødeste fjelgård idag. Pram som kom østenfra forteller om sin reise:

"Ved skiftestedet Svalested, en halv

Kopi av Scheels maleri malt ca. 1793.

mils vei inden man kommer til Hellelands kirke, ophører heien, der med faa ubetydelige mellemrum har varet den hele vei lige fra Mandal, ja fra Søgne ved Kristiansand. Man kommer her til en av bjerge omgiven, af en liden elv vandet dal, der har blomstrende enge, frugtbare agre, skjøen skov paa fjeldsiden. - - Man er her kun en mil fra staden Egersund, men den bedre kultur er saameget mindre virkning af dette naboskab som Egersund, som siden skal sees, har ingen formuende indbyggere, udbreder intet uden nogle der indsmuglede kornvarer, men er endog i saa fald lidet farlig, da veien dit ned er nærved ufremkommelig.”

Neste dag drar Pram videre over Birkrem «gjennem de øvre ørkenegne av Jædderen» til Sandnes. Egnen omkring Sandnes «bestaar af lave, men dog med et jordlag eller med myr bedækkede klipper. De dyrkede pletter er faa og smaa. Der er ingen steilheder, men heller intet træ eller nogen busk. Dette vedvarer endnu 1/4 mil forbi Sandnes, ja vel egentligen lige til Stavanger, men her støder man paa en fra Stavanger begyndt chausse, der er bestemt til at gaa nedover Jæderens flade land lige til Egersund.»

Pram overnatter på Sandnes. Den neste dag går reisen med besvær videre. En halv mils vei fra Stavanger treffer han endelig på «en skjønn chausse» men han forferdes over landskapets goldhet.

«Det er nemlig altsammen kun et tyndt lag af aur (grus og smaasten) blandet med lidt lerigt rødsand, eller myr, eller dyndfuld torv. I nærværende skikkelse er de uendelig faa steder steilt, for det meste i jevn heldning afrundede, med den brune lyng eller andre krybende moseplanter bevoksne bjergmasser, som ved ingen eller saagodt-som ingen boliger eller noget træ eller nogen busk oplives, det sørgeligste, mest trættende og nedslaaende syn, der er til. Af det, man ser, den skjønn chausse undtagen (hvilken dog ligger der uden alt spor af nogen vogn og saa lidet brugt, at man kun sjelden møder en enkelt ridende eller en kløvelæstet hest) aner man heller ingenlunde nærheden af en endnu temmelig stor og ikke fattig stad - - Først naar man er den paa hundrede skridt nær, overser man den med et, da den maler sig saameget skjønnere, som øiet saalænge ei har været sysselsat uden med fælheder.»

Det var altså ikke for intet at bøndene ifølge statsminister Stangs erind-

ringer fra 1814-20 fremdeles brukte kløvsadel for å komme til byen, til tross for at hovedveien nedover Jæren til Egersund iallfall på det tidspunkt på det nærmeste var ferdig. Denne vei var ført frem gjennom ødemarken som et etter tidens forhold meget betydelig arbeide av amtmann Scheel som i 1795 blev valgt som preses i Klubselskabet sammen med apoteker Christian Magnus Zetlitz som også var et kjent medlem av Klubselskabet.

Byens sjøverts forbindelser var bedre. Men gode var de efter vår tids målestokk ikke.

«Den saakaldte Kiøbenhavns Post» sier byfogd Løwold i Bings Leksikon fra 1795, «ankommer hver Torsdag Morgen og avgaaer igjen Fredag Middag. Bergens Post ankommer hver Onsdag Middag og avgaaer til Bergen hver Tirsdag Middag. Dog skeer ofte Forsinkelser i Postens Ankomst, deels formedelst slemt Føre til Lands og deels formedelst Stormveir og Modvind til Søs. For et enkelt Brev til eller fra Kiøbenhavn betales 24 Sk. og ligesaa til eller fra Trondhjem.»

Aviser forekommer ikke. Den første norske avis, «Norske Intelligentz-seddeler» skriver sig fra 1763. Noen år senere starter de første beskjedne avisforetagender i Bergen, Trondheim og Kristiansand. I Stavanger kommer ingen avis før i 1833. Man finner før den tid nyhetsstoff fra Stavanger, hvoriblandt også adskillige meddelelser om begivenheter i Klubselskabet i stiftsstallens nyhetsorgan «Christiansandske Ugeblade».

Byen lå utadventt med åpent ansikt mot Vågen, havet og fjerne kyster. Men den direkte kontakt med det som foregikk selv i det nærmeste nabolag var svak og sen. Når byen skuter forlot sine ankerfester blev forbindelsen brudt for lange tider.

Der var munterhet og sang, fart og kommando, støy og stimmel ved starten. Men før kjøl vannet hadde lukket sig bak skuten, hvelvet stillheten sig påny over den

lille husklynge omkring Vågen, mens skipperen med ansvar for betrodde gods og dyrebare liv stevnet ut til uvisse eventyr som herre og mester for ferden i det ukjente. Og så visste man ikke mere om hinanden før skuten kanskje efter års fravær atter kom seilende inn byfjorden med sin egen lille skjebne ombord, ukjent for alle de hjemme.

"Byen har for nærværende", sier Løwold, "ialt 45 Hoved- og Tvergader, indeelt i 6 kvartere eller Roder under følgende Navne: Holmens, Bakkens, Østervaags, Ulven", Klevens og Strandens Roder, hvilke ere bebyggede med 558 offentlige og private Bygninger, indberegnet Kiøbmads-. Løe- og Pakhuse. Desuden har Byen 11 Almindinger eller almindelige Brygger til Søn samt trede temmelig store og åbne Plasser, nemlig Torvet, Pottemaket Torvet og Uren. Paa hver av de første er en offentlig Brønd med fornødent Vand hvor behørig Pumperedskab i særdeles god Stand,"

I det Stavanger som her er skissert bodde ifølge Løwold i 1795 ialt 2478 personer. Herav var 345 menn. Der var altså den gang ikke flere mannfolk i Stavanger enn man idag finner på et tarvelig besøkt politisk møte. Av disse 345 menn var ca. 50 embedsmenn eller i offentlig tjeneste med amtmanden i spissen.

"Av de øvrige er", sier Løwold, "10 Kiøbmænd som handle en gros, 16 en detail, 16 Høkkere, 26 Skippere som tilligere Borgere, 78 Haandverksmestre, 52 Svender og 27 Dreng - - - av Fabrikker og Manufakturer har Byen ingen naar undtages Byens Spindeskole eller Arbeidshuus for Arbeidsføre Fattige hvor nu for Tiden allene spindes Hør og Blaargarn.»

"Den av disse mennesker befolkede stad", sier Pram, "er saadan som den nu befindes, nedsat fra dens gamle anseelse (som man forresten ved saare lidet om) ved at det med kunst fremdrevne Kristiansand, som dog aldrig (uden end videre med kunst) bliver til nogen stad af vigtighed, tildømtes de Stavanger fra oldtiden tilhø-

rende herligheder. - - - Det første og noget af det viktigste, der til dens opkomst var at gjøre, er nu kraftigen begyndt, kommunikationen med oplandet og med de andre egne ved det gode veianlæg.”

Han løfter derpå blikket videre og peker på betydningen av en vei «vert østerin til Sætersdalen og videre til Telemarken og Kongsberg».

”Uberegneligen store vil fordelene blive af dette sidste veianlæg, mod at fordelene af mange stykker at hin vei langs kysten er øiensynligen ingen.”

Og så slutter han denne sin merkelige beretning med en gestus mot fremtiden, der er profetisk klar og hvis sannhet de senere slekter har hatt anledning til å konstatere. Jeg retter litt på Prams gamle knudrede sprog og siterer:

”Veianlægget nedover det flade Jæderen derimod er av første nødvendighed. Naar denne vei bliver istand, vil det kjendes værd at anvende dyrkning paa det meget der er at opdyrke. Kan man faa produktet afsat uden at betro det til den rædsomme sjøfart, vil det opmuntre til at produsere - - - Det vil da ei vare længe førend mange ganger mere end de usle 2 man nu anslaar det opdyrkede areal til, vil bli mangfoldig flere og avgrøden paa hvert stykke deraf mere end nu.

Hvad der kan gjøres av enddog det godelate, vildeste og mindst indbydende av denne egn, viser de straks ved staden Stavanger opdyrkede strækninger. Det Egenæs som digteren Zetlitz har besjunget var en av de høieste, for alle himmelens storme og havets raa taagekulde mest udsatte bjergknolde, bedækket med mos og svampig myr, lyng og løse stene. Ved rydning er der nu idel agre, der bærer sæd av alle slags, frodig som Roskilde amts sletter. De løse stene er opdyngede til gjerder som paa en gang frede for kreaturer og giver læ for de ødelæggende stormer. - - - Det meste av Jæde-

ren er bedre skikket til opdyrkning enn utaknemlige Egenæs. - - - Kommunikationen er aabnet. Eksemplet er givet. Resten vil, skjønt ei hurtigen, gaa som av sig selv. Det staar tilbage at fuldføre og mangfoldiggjøre veianlægget. - - - Naar der kommer velstand blandt folk i oplandet, saa vil av sig selv haandværkerne i staden komme op. At der er et opland siger man. Men det er saaledes beskaftet at man ved en høi grad av tarvelighed hjelper sig med hvad man har og kjender ingen anvendelse av det lille man har tilovers. Det er naturligt at folket ikke arbeider hvor der ingen er som betaler dem deres arbeide. Man vil vel sige at her er ikke sted for fabrikker og manufaktur av den smukke aarsag at det raa materiale ei frembringes der. Som om der vokste bomuld og silke og Dannemora jern og Røroskobber og mahognytræ. o. s. v. i England! Men saa længe Jærboen lever i sin tarvelighed av lidet eller intet andet end det han selv frembringer og forarbeider og saalænge han ikke fristes til at bringe mere til markederne end det han nu ernærer sig og sine med, saa er der rigtignok ingen hænder til manufakturdriften. Den behøves ikke og vil ikke gaa. Naar nydelse og behov tvinger folket til at erhverve, saa faar kjøbmanden noget at omsætte, saa faar han kapitaler at sætte i manufakturdriften, saa finder han mennesker i mængde som forlanger sysselsætning og fortjeneste, - saa blomstrer forædlings- og omsætningsindustrien ved siden av produktionen.»

Prams fremtidsdrøm for Stavanger har dikterisk flukt. Men inntil videre lå byen der som den hadde ligget der i århundrer, en liten by omkring en stor kirke, sete for en slump embedsmenn og folk i administrasjonen, en håndfull næringsdrivende og handlende, litt flere håndverkere, i alt 341 menn på en utpost mot havet med ryggen mot ødemarken.

Byhistorisk skilting

Av Berit M. Grande

Et eksempel på våre skilt.

Slik begynte det hele:

I Stavanger kommunes Kulturplan for 1996 – 2004 kan vi lese:

Kunst i uterommene blir en del av byens identitet. Det bør settes opp enkle skilt som presenterer kunstneren og verket. Det gjelder også ved gater, plasser og bygg med historiske navn. Enkel skilting med presentasjon av vedkommende person, eller av historiske begivenheter kan gjøre det lettere å identifisere stedene. Det er et enkelt virkemiddel for å øke den historiske bevissthet.

Vår forenings hovedformål er å formidle kunnskap om Stavanger og skape interesse for byens historie og egenart. Vi har derfor samarbeidet med kommunen for å bidra til oppfylling av kulturplanens målsetting på dette området. Siden 1997 har representanter fra vår forening, sammen med byarkivar, byantikvar og kultursjefens administrasjon, arbeidet med produksjon og utplassering av skilt. I prosessen jobber vi tett som gruppe og har ansvarsfordelt arbeidet slik at vår forening bidrar med identifisering av objekter, fremmer forslag til tekster og søker om privat støtte til produksjon, mens kommunens fagekspertise kvalitetssikrer arbeidet, og kultursjefens sekretariat koordinerer det hele, bestiller produksjon av skiltene og får dem utplassert.

Skilttypen er utviklet av Oslo Bys Vel og

er i bruk som kulturhistoriske opplysnings-skilt over hele landet. De er koboltblå med hvit antikvaskrift. Formen, en "superelipse" (overgang mellom firkant og sirkel) er utviklet av Piet Hein.

Arbeidet i 2002.

I år har arbeidsgruppen satt seks skilt i produksjon. Det er en tidkrevende, men ikke minst spennende prosess å få flest mulig fakta på bordet for deretter å avgrense teksten til det lille skiltet kan romme og samtidig sikre at nettopp den teksten vi da kommer fram til, formidler det mest sentrale ved skiltobjektet i en byhistorisk sammenheng.

Dette er tekstene som nå er sendt til produksjon:

Nymansveien 44

Oppført 1853 på eiendommen Kjelvene av skipsreder, fiskeeksportør og kveker Carl Petter Nyman (1816-1891). To gater oppkalt etter han. Senempire.

Køhlerhuset

Oppført 1833 av Frederik Petersen, leder av handelshuset J.A.Køhler & Co. Påbygd 1882 av Frida og Wilhelm Hansen kort før firmaets konkurs. Folkets Hus 1938-1997. Empirestil.

Sjømannshjemmet

Oppført 1879 vesentlig med bidrag fra Stavanger Søemandsforening Opprinnelig 24 familieleiligheter. Sveitserstil. Arkitekt Henrik Nissen, Kristiania.

Victoria Hotel

Oppført 1900 av murmester John G. Nielsen, Bergen. Hotellet huset byens første kino (1905), og var hovedkontor for Chr. Bjelland & Co. A/S Axel Lund direktør 1922-1952. Arkitekt Henry Bucher, Kristiania. Nyrenessanse.

Bjellands fabrikk nr. 9

Oppført 1911. Papir- og blikktrykkeri. Firmets varemerke "Manden med fisken", tegnet av Th. Kittelsen, i gavlen mot vest.

Bekhuset

reist ca. 1860 på indre Steinkar. Brukt til koking av bek for tetting av skrog på seilskutene. Disse ble kjølt på Steinkaret. Området ble fylt ut i 1975.

I tillegg til utfordringen i å *velge bort informasjon* om stedene som skal få skilt, ligger utfordringen i å få *stadfestet eksakte fakta*. En del av medlemmene fikk høre litt om dette på årets siste medlemsmøte i **Køhlerhuset**. Det vi i dag omtaler som Køhlerhuset, er hovedbygget på den tidligere eiendommen til handelshuset Køhler as i Hillevåg, det som i mange år var "Folkets hus i Hillevåg". Det er ingenting galt i å kalle dette Køhlerhuset, tvert imot; men vi må være klar over at det som *i sin tid* kaltes *Køhlerhuset*, var bygget vi inntil nylig kalte *enkesetet*, og som i dag altså kalles *Frida Hansens hus*. Historien går jo videre, og med den kan navneendringer skje. Frida Hansens hus ble i sin tid oppført for å huse den eneste Køhlersønn som vokste opp, nemlig Mandius Køhler. Men han ble ikke værende i Hillevåg. Senere ble huset enkesetet, fordi Mandius' mor flyttet hit. Og i dag er det altså Frida Hansens hus, til minne om vår store teppevever, som ble

født til rikdommene i handelshuset Køhler as, men som - sammen med sin mann - også opplevde dets fallitt. - Kvinnen som møtte utfordringene ved å skape seg et liv for som kunstner; et kunstnerliv hennes fødeby for all fremtid kan være stolte av!

Tilsvarende historier kunne fortelles om de fleste steder som får byhistorisk skilting. La meg her avgrense meg til **Nymansveien 44**. I Stavangeren nr 3 – 2000, har Bjørn K. Aarre skrevet en lang artikkel om Nymanslekten og Carl Petter Nyman, som har fått to gater oppkalt etter seg her i Stavanger; Karlsminnegaten og Nymansveien. Men er Nymansveien 44 huset som ble ført opp til minne om ham; Karlsminde? Nei, Nymansveien 44 er oppført av Carl Petter Nyman selv i 1853. Det er Nymansveien 67, som er reist av sønnen Svend Rasmussen Nyman og gitt navnet Karlsminde til minne om hans far...

I tillegg til at den byhistoriske skiltingen fortsetter, jobber foreningen nå aktivt for å samle utdypende kildemateriale om hvert enkelt sted. Dette materialet vil bli samlet og publisert på våre nettsider, som åpnes på nyåret. Noe av det kan også komme på trykk i bladet. Er du interessert i stoffet og mangler tilgang til internett, kan du om et års tid ta kontakt med styret, så skal vi nok klare å få trykket opp noen eksemplarer av den informasjon vi da har inne i nettutgaven.

I mellomtiden utfordrer vi deg til en berikende vandring på besøk til de mange, vakre skilt som allerede pryder byen:

Kirkegaten

tekst: **KIRKEGATEN**

GATELØP FRA 1300 TALLET
FRA DOMKIRKEN MOT HOLMEN
SANNSYNLIGVIS UFORANDRET
SIDEN MIDDELALDEREN
GATEN HET LENGE ØVRE GATE

Skagen

tekst: **SKAGEN**

GATELØP FRA 1200 TALLET FRA VÅGSBUNNEN MOT HOLMEN
SANNSYNLIGVIS UFORANDRET SIDEN MIDDELALDEREN
GATEN HET LENGE NEDREGAT

Skagen 18

tekst: **SKAGEN 18**

BYGÅRD ELDSTE DEL OPPFØRT CA 1700 AV KJØPMANN OG REDER OLE
SMITH PLOUGH
GAVL OG FASADE FRA 1787 I ROKOKKOSTIL
ET AV BYENS ELDSTE HUS FREDET

Den gamle tollboden, Strandkaaien

tekst: **STAVANGER GAMLE TOLLBOD**

OPPFØRT 1840 TOLLBOD I STAVANGER TIL 1905
ARKITEKT CHR. H. GROSH
SENKLASSISIME FREDET

Rosenkildehuset

tekst: **ROSENKILDEHUSET**

OPPFØRT I 1812 I LOUIZ SEIZE STIL SOM BOLIG FOR
PEDER VALENTIN ROSENKILDE (1772 – 1836)
EIDSVOLLSMANN KJØPMANN OG REDER

Bethania

tekst: **BETHANIA**

BEDEHUS REIST 1875 AV PRESTEN LARS OFTEDAL (1838 – 1900)
I SIN TID NORGES STØRSTE FORSAMLINGSLOKALE
MED Plass TIL 3500 PERSONER SVEITSERSTIL

Valbergtårnet

tekst: **VALBERGTÅRNET**

BRANNVAKTTÅRN REIST 1853
I BRUK AV VEKTERE TIL 1922 ARKITEKT CHR. H. GROSCH
NYROMANSK STIL FREDET
TIDLIGERE STOD HER ET 8-KANTET TÅRN I TRE BYGD I 1658

Køhlens byhus/frk. Wieses pikeskole, Laugmannsgt. 7

tekst: **KØHLERS BYHUS**

OPPFØRT 1824
HANDELSHUSET KØHLERS BYHUS 1827 - 66
FRØKNENE WIESES PIKESKOLE 1866 – 99
1 ETG OMBYGD TIL FORRETNINGSDRIFT CA 1910

Kannik Prestegård, Olav V's gate 8

tekst: **KANNIK PRESTEGÅRD**

OPPFØRT 1845 I EMPIRESTIL

BOLIG FOR PRESTEN I DOMKIRKEN 1855 – 1931
OVERTATT AV STAVANGER TURISTFORENING
FLYTTET OG RESTAURERT 1986

Nygadens oppbyggelseshus, Nygt. 11

tekst: **OPPBYGGELSESHUSET I NYGADEN**

OPPFØRT 1846 AV JOHN HAUGVALDSTAD OG HAUGIANERVENNENE I
STAVANGER ELDSTE BEDEHUS I LANDET

Her lå Olavsklosteret, Hovedinngangen til postkontoret i sentrum

tekst: **OLAVSKLOSTERET**

ANTATT OPPFØRT AV AUGUSTINERORDENEN CA 1160
LÅ I DETTE OMRÅDET OG HADDE ANSVAR FOR GEISTLIG
OPPLÆRING VED BISPESETET
VIRKSOMHETEN FLYTTET TIL UTSTEIN CA 1280

Her lå Hospitalet/Arkaden, Den kombinerte indretning

tekst: **HOSPITALET**

ANLAGT 1272 AV BISKOP TORGILS
ALMISSEHUS OG SYKEHUS FOR TRENGENDE FATTIGE OG SYKE
LÅ I DETTE OMRÅDET
AVLØST AV DEN KOMBINERTE INDRETNING SOM DREV ARBEIDSANSTALT
FATTIGPLEIE OG SYKEHUS HER TIL 1897

Bethel, Løkkeveien

tekst: **BETHEL**

OPPFØRT 1909 AV BRØDREMENIGHETEN
FORSAMLINGSHUS SIDEN 1917 FOR DOMKIRKENS MENIGHET
ARKITEKT KNUD ØGREID
KOMBINERER JUGEND OG NYROMANTISK STIL RESTAURERT 1997

Blidensol, Øvre Strandgt. 112

tekst: **BLIDENSOL**

ELDSTE BYGNING I GAMLE STAVANGER
OPPFØRT TIDLIG 1700 TALL LYSTGÅRD FOR KJØPMANNSFAMILIEN SMITH I
FLERE GENERASJONER TIL 1825

Hertervigshuset, Rosenbergt. 38

tekst: **HERTERVIGHUSET**

OPPFØRT I TYSVÆR FLYTTET TIL STAVANGER 1838
BARNDOMSHJEM OG BOLIG FOR
KUNSTMALEREN LARS HERTERVIG (1830 – 1902)

Johannes skole, Bratteberggt. 18

tekst: **JOHANNES SKOLE**

OPPRINNELIG DOMKIRKENS ALMUESKOLE
OPPFØRT 1843

FLYTTET TIL NYMANSMARKEN 1879 KALT ØSTRE SKOLE
GRUNNSKOLEUNDERVISNING OPPHØRTE 1970
BYENS NESTE ELDSTE SKOLEBYGNING

Solbakken, Stokkaveien

tekst: **SOLBAKKEN**

LYSTGÅRD OPPFØRT 1845 AV JACOB BERNER
1889 – 1952 HJEM FOR MISJONÆRBARN
KOMPONISTEN FARTEIN VALEN (1887 – 1952) SITT HJEM 1896 – 1906
FORELDRENE VAR BESTYRERE FOR BARNEHJEMMET

Det Stavangerske Klubselskap

Monsenhuset, Olavskleiva 26

tekst: **DET STAVANGERSKE KLUBSELSKAP**

STIFTET 1784 MED FORMÅL
"LIVSGLÆDE OG HVILE" "DANNET OG BLID OMGANGSTONE"
ELDSTE DEL OPPFØRT 1859
SENERE PÅBYGD
KLUBSELSKAPETS EIENDOM SIDEN 1915

Vålandstårnet, byens første høytrykksvannverk

tekst: **VÅLANDSTÅRNET**

UTSIKTSTÅRN OPPFØRT 1895
MED VOKTERBOLIG FOR BYENS FØRSTE TRYKKVANNSBASSENG
TAKET ENDRET 1917 PSEUDOGOTIKK
TÅRNET "VÅLANDSPIBÅ" STOD TIDLIGERE HER

Apoteket Hygea, Kirkegt.

tekst: **APOTEKET HYGEA**

OPPRETTET I 1650 SOM DET TREDJE I NORGE
APOTEKERDRIFT PÅ SAMME EIENDOM TIL 1998
BYGNINGEN OPPFØRT 1857 ARKITEKT VON DER LIPPE
FASADEN OMBYGD 1939

frk. Rings gammel pikeskole, Kongsgt. 47/49

tekst: **KONGSGATEN 47 OG 49**

OPPFØRT 1867 NR 47 VAR BOLIG FOR ARKITEKT FR. VON DER LIPPE
NR 49 VAR FRØKNENE RINGS PIKESKOLE 1869 – 99
SAMMENBYGD 1919
NYROMANSK STIL

Dreyer kalenderen 1955

Av Anders Bærheim

Valberget «Valbjergstien»

Opprinnelig lå berget stupbratt mot Vågen og innseilingen fra Byfjorden, men slakere i linjene til byen. Fra denne kanten trakk grasteppet seg stillferdig opp mot høyden. Magistraten kom til å rå for retten til beitet, festet den bort, og festerne gjerdet inn jorden med lave steingjerder. Der ble satt opp hus på stykkene, og med årene nådde bebyggelsen fram på berget.

Mellom knattene på toppen ble der jevnet og murt opp en flate, passe stor for et lite tårn av tre, ikke større enn det ga nødtørfdig skjul for vekteren. Etter timeglasset skulle han her slå døgnets tider på vekterklokken, mens han våket over byens sikkerhet, og på høytidsdager kom byens trompeter opp og "støtte i Horn til Byens Honnør".

Adkomsten fra byen var to kronglete fot-

stier. En fra Timianstorget på Holmen, en annen fra Uhrgaten (Kirkegata). Den siste ble senere lagt ut til den nåværende gaten.

Enkelte av festerne tok til å sette opp høyere planke-verk over steingjerdene. Det gjorde skomakermester Niels Hansen i april 1841. Der ble klaget over det, og byfogd Christensen var enig med de som klaget - at de høye gjerdene ødela utsikten. Han ville derfor igjen ta opp sitt forslag om å få Valberget planert.

Fra Skagen smøg «Valbjergstien» seg langsetter berget over til Holmen. Storebrannen i 1860 som tok hele Holmen stan- set ved «Valbjerghuset», det hadde nummer 72 til Valbjergstien (nå Skagen 38). Gabriel Schanche Kielland kjøpte huset i mai 1792, og Jacob Kiellands arvinger solgte det i mai 1866 til H. Mauritzen. Fra hans bo går det i 1882 til Endre Berner. «Valbjergbryggen» - tomten nr. 72, lå ved siden (dekkes nå av Skagen nr. 34, 26, 36 a). Den selges i mai 1866 av Kiellands arvinger til Ths. S. Falck. Falck selger eiendommen i 1894 til Chr. Bjelland & Co.

Nærmeste naboer i Valbjergstien var: Nr. 67 (Valberggata 4), skjøte fra Endrid Grødems enke til Niels J. Jondal på hus og hage. - Nr. 68 (Valberggata 2), Berge Bergesen, nov. 1839. Der var en «Grænsebestemmelse mellem denne Eiendom og Nr. 69 om gjensidige Rettigheder og Forpligtelser fra juli 1835. - Nr. 69 (Skagen 44), eier Peter Govertsen som i juli 1834 låner 100 spd. av Stavanger Lærde Skole. Elias Petersen Hahn er eier i 1850. I dag Richard Johnsen. - Nr. 70 (Skagen 42), Lars Hansen, obl. til Stavanger Sparekasse sept. 1846. Det skjøtes 8. sept. 1853 til Hans L. Hansen. Nå Nilsen & Wold. - Nr. 71 (Skagen 40), skjøte fra Ole Seglem, juni 1818, til Thore Thorsen Eeg. Skjøtes i okt. 1897 fra E.

W. Lies arvinger til E. Ulstrup. Disse eie-
dommene betalte grunnleie til Staten.

De følgende betalte grunnleie: a 32 skill.
til Magistraten etter festebrev fra 1837. -
Nr. 73 (Skagen 39) skjøte fra Niels Hansen,
mai 1854, til feiermester Heyde. - Nr. 74,
skjøte fra Nils Jondal, des. 1850, til Stavanger
kommune. Det ble lagt ut til gate. -
Nr. 76 (Valberggata), skjøte fra Søren Berg,
mai 1829, til Abraham Heldal på hus og
grunn. En del av tomten skjøtes, aug. 1854,
fra Heldal til Stavanger kommune og legges
ut til gate.

Trangt og kroket var det i Valbjerg-
stien, og på sine steder «saagodtsom
spærret for andre end Gaaende, thi der gik
kun en temmelig smal og brat Gade i en
Bøyning» der Ole Some hadde hus og en
gammel krambod.

Noen kai å snakke om hadde byen ennå
ikke fått. Holmens almenning kunne på sett
og vis komme inn under benevnelsen. Til
«Sølen» («Søylå») lå Stenbryggen, og den

gamle tollbodbryggen kommunen kjøpte i
1834, ellers fantes det bare småbrygger.
Stort sett var forholdene i byen gode, så
«Savnet af Almenninger og Brygger var
lige sterkt føleligt, som Gavnlig-heden
af dem var stor og almen, saavel for Han-
dels- og Livsrørelsen» sies der i en samtidig
innberetning.

Særlig var det merkbart for trafikken
fra Skagen til Holmen. For å få en bedre
framkomst her tar kjøpmann Berge Berge-
sen arbeidet opp i 1841. Sammen med N.
Jondal, A. Hommeland, O. Enochsen og H.
P. Hansen kjøper han den gamle kram-
boden, river den, og får av kommunen
70 spd. for å legge ut tomten, $10\frac{1}{2}$ $8\frac{3}{4}$
alen, og opparbeide den til gate.

Høsten 1842 bygger kjøpmann C. Mid-
delthon sitt store hus på Skagen. Det føl-
gende år blir gaten brolagt herfra til bakken
ved Valbergjet, og Valbjergstien får en utvi-
ing ved Valbjerghuset og steingjerdet der.
Samtidig settes opp et stakitt av jern på
øvre side, visstnok oppgangen til selv Val-
bergjet. I mai 1850 kommer igjen søknad fra
Berge Bergesen m.fl om videre utbedring
og senking av «Gaden mellem Skagen og
Holmen over Valbjerget».

Dette året slår vekteren i det gamle
tretårnet de siste slagene på vekterklokken.
Den gamle kanonen Gabriel Schanche Kiel-
land forærte brannvakten var byttet ut med
tyngre skyts. Fra arkitekt Grosch legges fram
3 forslag til nytt tårn. Med 20 mot 5 stem-
mer godtas Nr. 3. Planen her var egentlig
 $4\frac{3}{4}$ alen i murstein, men ble senere for-
andret til hel utførelse i gråstein, med «Spir
og Lygtehus i Spiret». Fyrvokter og seilma-
ker Johan Chr. Nielsen ble oppsynsmann
med plikt å holde lykten tent i vintermå-
nedene 15. sept.-15. mars, en time etter
solens ned- og oppgang: Men Valbergfyret
fikk ikke lang levetid. De det var satt opp for
fant det mer vill- enn veiledende. I pressen
kom så et forslag: «Naar man først har det
kostbare taarnet staaende, hvorfor ikke da
herfra varsle dampskibenes ankomst!»

Det er en-veis kjøring nå i den gamle

Under Valberget, 1935. Foto A. Bærheim

gaten. Tungtrafikken ramler fram fra Ole Smith Plougs gamle hus, på hjørnet der stadshauptmannen reiste hus for Stavanger Teater, - de fordums store terrassehagene til gaten er dekket av bebyggelse.

Tider skiftet, store kaier ble strukket rundt de høye sjøhusrekkene, vaktårnet på Valberget kom ut av bruk og ble stående tomt. Men Valberget er en perle blant byens kostelige juveler, Katedralen og Breivatnet, og ligger topografisk sett på en linje med disse.

En «Veiviser» fra 1888 la sightseingturen fra Holmen under Valberget til Torget. I sommertiden har tårnet nå fått ny funksjon i arbeidet for å føre de reisende inn til naturherlighetene Rogaland og byene der har å by.

Var det rent tilfeldig at Turisttrafikkomiteen for Stavanger og Rogaland tok opp arbeidet og la fram slagordet «Norway calling - Stavanger first» nettopp i *huset nr. 68 i Valbjergstien* !

Arnakergata

”Mellem-Gaden mellem Østervaag og Uhren.”

En stille, lys sommernatt kom jeg med min gamle venn og cicerone, tidligere stortingsmann, på en av våre mange vandringer gjennom gamlebyen inn i Arnågergata. Han stanset utenfor en liten gårds plass til gaten og fortalte. Der inne hadde far fjøs og et par melkekyr. Som gutt skiftet jeg med mine brødre om morgenen til å løse og ta ut kyrne, og drive dem gjennom denne gaten, Laugmannsgata og Hospitalsgata til beite på markene hvor Nytorget nå ligger, og om kvelden samme vei tilbake.

Meget er forandret siden den gang. Backer tar gaten med i sine skisser, og viser, der hvor tiden har faret hardt fram med de eiendommelige gamle husene som sto her og ga gaten sitt preg. Kinoen til ven-

stre, Filmteatret, viser den ny tid. Det fikk tomten etter et nytt opptak i 1870 årene, en ny næringsgren som med årene utviklet seg til en framskutt plass på byens inntektsside - meieridriften. På den åpne plassen til høyre sto et hus med en liknende innsats - *Dreyerhuset*.

Som så mange av de gamle gatene har og denne gjennom årene gått under forskjellige navn. «*Mellem-Gaden mellem Østervaag og Uhren*», eller bare «*Mellem-Gaden*», skiftes i 1840-50 årene til «*Gaden Mod og med*», og «*Arneager-Bakken*». Et stykke av den var brolagt, men tilstanden ellers som de fleste av gatene på den tid. Om det fortelles fra 1850:

«Kjørselen i Byens gader er taget betydelig til, og vil vel i Fremtiden endmere blive Tilfælde, men næsten overalt i denne vidunderlige By, bestaar Brolægningen af endel uformelige Sten med store

Fordybninger mellem, saa man med lethed kan faa Støvlene af uden at bruge Støveleknegt. At Gigt, Tandpine og andre smertefulde Ulemper saaledes fremkaldes og befordres staar vel ikke til at nægte.»

Vi så nettopp på «*Apotekerhaven*» og

Den gamle gaten Mod og Med. Annet hus til venstre er det gamle meieriet. Det lange huset til høyre er "Dreyerhuset".

kommer nå til «Doktor Lassens Have». Den lå til Arnågergata med lang skiftelinje til apotekeren, og beboelseshus til «Uhrens-Gade» (Kirkegata). Begge hager hadde etter tidens skikk og bruk sitt hyggelige lyst-hus.

Her bodde sorenskriver Jørgen Høyer. På auksjon etter ham selges hus og hage med dens herligheter i 1753 til Tarald Rasmussen Laland. Blant senere eiere finner vi Cornelius Middelthon, Johan Jacob Benetter, Lars Stranger Winsnes, Peder Valentin Rosenkilde, Søren Cordsen, Peder Cordsen, stadsmekler Christopher Lassen og hans sønn ordføreren, dr. H. Lassen.

I juni 1876 selger dr. Lassen en tomt til Stavanger Meieribolag. Dette søker i februar 1883 dispensasjon fra bygningsloven for å sette opp en separator med smørkjerne for dampkraft, men - i bygningskjelleretasje som er av mur, i stedet for å måtte gå til oppførelse av nytt murbygg. Myndighetene viser forståelse og gir tillatelsen.

Skipper Johan E. Nymann var eier av hus nr. 269 i gaten «Mod og med». Han selger det i januar 1846 til privatlærer Jens Rudolph Dreyer, og hans sønn, Paul Terchelsen Dreyer, starter her samme år

sitt boktrykkeri. Borgerbrevet er datert 4. desember, men trykkeriet var i sving fra september. Den 15. oktober skriver Amtstidende

«Bladlitteraturen, om man saa kan kalde det, vil fra Nytaar af tiltage i vor By; thi i den senere Tid have tvende Bladudgivere gaaet omkring for at samle Abonnenter paa deres respektive Blade «Stavangerposten» og «Tilskueren». Typograf Dreyer - en beskeden ung Mand der vil frem i Verden, og som, hvis jeg ikke har hørt feil, skal have engageret en dygtig og videnskabelig dannet Mand til Bladets Redaktør.»

Kjørselen har unektelig tatt til i byens gater, siden hattemakerens kyr ble melket i fjøset på Arnågeren. Sølvbergjet som lå bak Dreyer-huset er sprengt vekk og gir parkeringsplass for bilene som bauter seg fram gjennom de hyggelige smågatene i gamlebyen mellom Østre og Vestre våg.

Apotekerhagen ved Steinkargata

"Stavanger Apotek" "

Etter innbydelse fra konsul Gustav A. Arentz kom maleren Henrik Backer til Stavanger sommeren 1932 for å ta en del fargeskisser av eldre bydeler. Så vidt vites var det herr Arentz mening senere å la kunstneren utføre skissene i større målestokk til utsmykking av et kommende rådhus i byen.

Backer tok i alt åtte skisser. Til det første fant han merkelig nok motivet fra en lokalitet som kan følges temmelig ubrutt fra året 1650 - apotekerhagen ved Steinkargata.

"En underlig gate" skriver han på skissebladet. Her tenker han rimeligvis på det svære, over to meter høye steingjerdet som ennå følger en del av gatas øvre løp, en rest av det opprinnelige skiftesgjerdet rundt eiendommen. Ved kartmålingen i 1863-65

fantas der på flere steder gjenstående deler av dette.

Steinkargata kaltes før «Gaden til Øster-vaag», men, gatenavnkomiteen av 1860 fant navnet uheldig og «da Stenkaret er synligt i saagodtsom hele Gadens Længde» - ble det byttet ut med det nåværende. Ved Steinkargata møttes de to navn Kirkegata tidligere hadde - fra nord Holmegaden, mot sør til Domkirken, Uhrgaden, (Store Uhrens Gade).

Det var apotekeren Mikkel Offue som i 1650 fikk privilegium til å drive *Stavanger Apothek*.

Synet på byens forhold og utvikling i 1600 årene er gjerne preget av et visst svart-syn - visstnok med urette, for byen var tross alle mørke varsler og ulykker i vekst.

Et nytt bystrøk kommer til. Grimsåkeren bebygges i disse årene, får sin Øvre- og Nedre Algate (Strandgatene) og strøknavnet Stranden.

Så rent fattigslige kan forholdene ikke ha vært, når det finnes grobunn for en levedyktig malerskole med navn som Peter Reimers, Gottfried Hentschel, en av de mest produktive malere i vårt land, og Anders Smith med den nye kunstreningen som finner sitt hovedverk i Domkirkens prekestol.

I dette hundreåret er det Fredrik III på «meenige Borgeres och Almues» underdanigste søknad gir Offue rett til å drive apotek og «fal at holdis saa wel for Speceri och Gewurtz. Forbiudendis alle och Enhver her imod betreffende staar at hindre, eller udi nogen Maade Forfang at gjøre».

For plassens skyld ser vi her den store eiendommen bare fra 31. mars 1780. Den skjøtes da fra Andres Lund til apoteker Christian Magnus Zetlitz, f. 1754, farm. eks. 1788. Sønn av regimentslege S. Zetlitz.

Justisråd Christopher Garmann til Utstein Kloster hadde pant i parykkmaker Johannes Cronborgs hus, Holmegaten 119, den senere «*Apotekergaarden*», nåværende Kirkegata 21. I dødsboet etter Garmann ble huset satt til auksjon 26. februar 1800

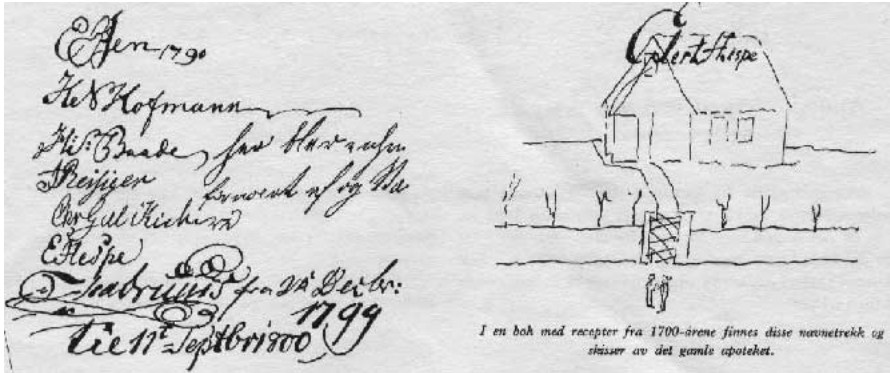
og kjøpt av apoteker Zetlitz for 65 riksdaler 2 ort.

Apotekeren var et fremskutt medlem av Det Stavangerske Klubselskab som en tid holdt sine møter i «*Apotekergaarden*». På et av disse møtene, 11. mai 1810, ble der forhandlet om kjøp av egen klubbgård og tegnet aksjer for kjøp av lagmann Jacob H. Hvedings gård, «*Bispegaarden*», det nåværende Brannvakten.

Aret etter, onsdag 11. desember, da Universitetet ble opprettet, var det stor konsert i Domkirken og tale av pastor Oftedal. Etter konserten samledes de herværende medlemmer av Selskabet for Norges Vel til middagsselskap hos apotekeren - og om aftenen kom vi andre til ball, skriver konsul Jacob Kielland i sin annotationsbok.

Våren 1832 står «*Apotekergaarden*» tom. Der er stor nervøsitet i byen for koleraepidemien. I det høve blir det tale om å ta Kongsgård til lasarett og apotekerens ledige værelser til bolig for skolens bestyrer.

I august 1852 hadde stavangerpressen en annonse - «*Daguerreotypi*». Det var en tilreisende cand. chem. og pharm. N.

Selmer som fikk leid atelier i tollbetjent Høidels hage i Øvre Strandgate og her «aftog Daguerreotypier». Selmer er visstnok byens første fotograf, og vi skal senere se den nye næringsgren gjøre seg gjeldende i apotekets omsetning.

Den gamle «Apotekergaarden» står fremdeles, men sterkt ominnredet. Bare et par vakre dører i første etasje minner om det opprinnelige interiør.

Apoteket var et mindre hus i hagen bak et stakitt mot Uhrgaten. I mai 1857 melder apoteker W. Groth, at han vil rive husene nr. 398 og 399 for i disses sted å oppføre et nytt, og ber myndighetene oppgi byggeplan til Uhrgaten (Kirkegata). To år senere er huset ferdig-apoteket som det står i dag, den høye gavlen med Hygieafiguren på fasaden. Legene Stang, Lassen og Lange skriver i Visitationsprotokollen: "Det nye Apothek er nu færdigt og taget i Brug, i en hvælvet og for sig staaende brandfri Kjælder har Apothekeren indredet sig et complext Destillations-Apparat med Dampkjedel, Vandbad m. m. hvilket lader til i alle Dele at blive særdeles hensigtsmæssigt, ligesom derved i ingen Maade er lagt an paa Bespærelser."

Men konkurransen er skarp og nærgående så apotekeren må rykke ut med en alvorlig advarsel til de der driver handel med Tandsæbe og Tandpulver. Han gjør merk- som på at disse artiklene liksom andre Medikamenter er gjenstand for apotekets

enehandel. Såfremt de vedblir med salg av slike saker utsetter de seg for å bli meldt til Sundheds Politiet.

På den annen side trer en ny tid til med «Photographien. Apotheket falbyr (mai 1865) Salpetersurt Sølv for 3 Ort pr. Lod. Albuminpapir $\frac{1}{2}$ Bog- 40 Ort pr. Stk. Dest. Vand for 8 Skilling Potten naar der tages 5 Potter».

Det følgende år åpner fotograf H. D. Normann sitt atelier i apoteker W. Groths hage. Fra desember 1866 skiftes det gamle navn til Apoteket Hygiea.

St. Olavs Plass.

«De Fattiges Kirkegaard»

En liten plass med en gammel historie skal forsvinne. For hestene fra landsbygden som trakk kjerrelassene med grønsaker til Torget var den et hyggelig sted -- i skyggen av store trer, like til jernbanen skar seg gjennom med havnesporet og fjernet det siste minnet om klosteret som engang sto her.

Sommeren 1577 sto der ennå rester av de gamle murene. Fra disse ble der da tatt stein til utbedring av Domkirken og Kate- dralskolen, ved broen over Skolebekken, som var i mindre god stand. Dermed forsvinner murene, og eiendommen kalles siden Olavsgrunnene i Stavanger.

Hus i bakken til St. Olavs plass. Revet 1946.
Foto Anders Bærheim 1935.

I 1600 årene lå der en liten gravplass på klosterets grunn, «De Fattiges Kirkegaard under Kleven». Et plankeverk skilte den på østre side fra Gunder Størchersens eien-

dom som da lå øde, og på søre side fra oberrådmann Cort Høyers hage. Den var om lag 90 x 93 sjællandske alen stor og lå fram til Kleivegata, Olavskleivå. I januar 1704 måtte der settes opp nytt plankeverk. Det kostet 3 ort og 12 skill. Utgiftene ble delt likt mellom kirken og oberrådmannen.

Gravplassen var da på det nærmeste opptatt, og to av byens rådmenn søker, på biskop Bircherods vegne, om å få kjøpe hagen til utvidelse av gravplassen. Oberrådmannen er så imøtekommande og raus at han selger den for 85 riksdaler ennå den har kostet ham over 120 rdl. Det må ha vært en godt stelt hage, for han vil ta med seg alle de vekstene som kan flyttes, og alle de unge frukttrærne, men det store pæretret kan stå. Dertil lysthuset som det står med vinduer, dør og lås.

I juli året etter er «Den nye Kirkegaard» ferdig, og ved innvielsen ringes der i Domkirken med alle klokkene. Ut på høsten settes der opp et svært steingjerde, 30 alen langt, 1 alen bredt og 2 alen høyt med «Grønsvær ovenpaa». Arbeidet ble utført

I skyggen av store trær. Familien Kiellands gravplass.

på akkord for 25 riksd., og arbeiderne fikk overlatt «Resterne af det gamle forordnede Plankeværk».

Kaptein Peder Klow kjøper hele eiendommen i 1805, og selger den senere til Hans Lindal.

Trang og kroket lå den gamle Kleivegaten der, under nytt navn, Vestre Bredevands-gade - «En Hovedadkomst til Byen». I 1838 tar Formannskapet opp arbeidet for å utvide gateløpet, det er bare snaut 5 alen bredt. Høker og gårdbruker Tollef Birke-land (Tollef i Krogen, ved Mosvatnet), og skredder Carl Josephsen hadde sine hus om lag ved krysset av Nedre Kleivegata. Husene blir kjøpt, revet og tomtene dels lagt ut til gate og til bebyggelse. Garver Ivar Haave er nærmeste nabo. Han kjøper Birkelands hage, og får makeskiftet en del av sin eiendom med et tilsvarende areal av kirkegården. I 1843 tar Haave arbeidet med å flytte inn steingjerdet langs kirkegården i en lengde av 28 alen. Samtidig skal han sette opp en trapp der.

Det må vel være under dette arbeid det kommer fram en mur som der skrives om i 1843. Ved videre utgraving viste det seg å være «Grundvolden af en temmelig stor Bygning, rimeligvis en Kirke. Paa et Sted, sansynligvis ved Indgangen til Choret, fandtes flere smukt tilhugne Vegsten». Storparten av gråsteinen ble brukt, men en del lå igjen da Olavskleivå ble senket i 1850 årene, og eieren av mtr. 457, det senere tollbetjent Normanns hus, måtte legge ny trapp ned til inngangen og

fikk lov å ta av steinen som lå igjen. En av hellene, en profilert gravstein, var fra 1700 årene.

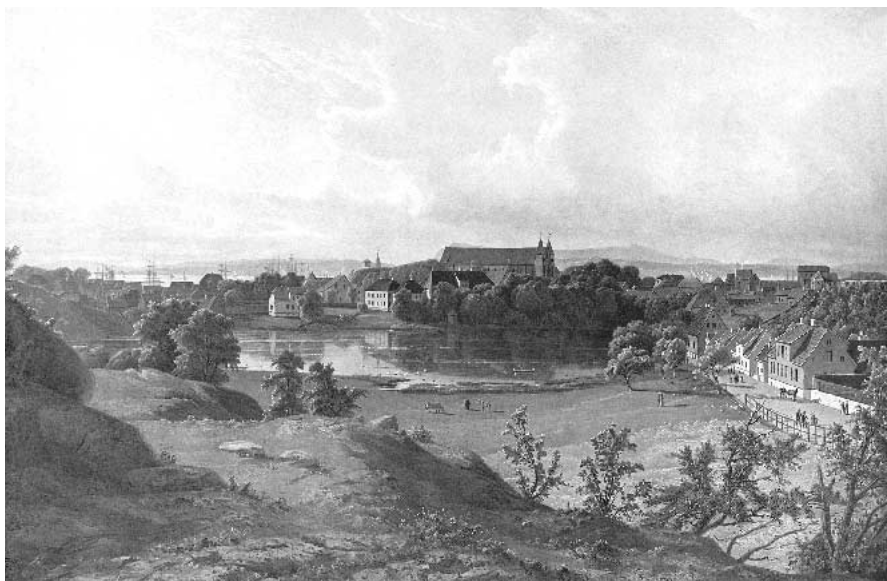
I 1863 var kirkegården nedlagt og bortleid. I april kom der en streng advarsel i pressen: «Det bekjendtgjøres herved, at da jeg har leiet Fattigkirkegaarden under Kleven, agter jeg at drage den eller dem, der fremdeles uden min Tilladelse maatte gaa over Kirkegaarden eller paa anden Maade gjøre Brug af samme, til Ansvar efter Loven. Smed P. Telnes».

Handelsmann Jonas R. Malde flytter inn i smed Telnes's hus. Det lå der «Grunnvollen» kom for dagen. På gårdsplassen lå en del huggen kleberstein som rimeligvis var kommet fra denne muren.

Grunnvollen og klebersteinen er vel den siste hilsen fra klosteranlegget som engang lå så fredelig på bakken under Kleivå, med vakre, breie skråninger til Breiavatnet og til Vågen. Det kan se ut som skiftelinjen mot Vågen har fulgt Øvre Strandgate. Ved graving her for få år siden, kom der fram en solid mur i gatens retning - kanskje grunnlaget for gjerdet som før lå beskyttende om klosteret, og nevnes i 1318: «veien opp fra sjøen til leet i gjerdet som går opp til Olavskirken».

Der graves igjen på de gamle tomtene, arbeidet settes snart i gang for det store forretningsbygget som tar tradisjonen med i navnet - OLAVSGARDEN.

Stavanger med Domkirken 1852. Maleri av Knud Baade. Eier ukjent.

Byparken – en historisk oversikt

Av Bodil Wold Johnsen

Innledning

Historien om hvordan parken ble anlagt og utvidet er også historien om moderniseringen av det middelalderske området mellom Domkirken, Kongsgård og Breiavatnet. På byskriver Aagaards kart fra 1726 ses murene som omhegnet Domkirkegården, Kongsgård med sine hager og Rådstuene. Til anlegget hørte den gamle latinskolens grunn som førte ned til broen over Skolebekken, som dannet bygrensen. I dette området ble parken anlagt i siste del av 1860-årene. Stavanger hadde da opplevd en befolkningsekspløsjon som gjorde at byen vokste hurtigere enn noen annen norsk by. Sild og skipsfart la grunnlaget for denne veksten. I 1880-årene ble byen rammet av økonomisk krise. En helt ny virksomhet, hermetikkindustrien, la imidlertid grunnlag for ny vekst. Den lille kyst-

byen med 2500 innbyggere ved begynnelsen av 1800-tallet fremstod i 1900 som Norges fjerde største by med 30 000 innbyggere. Formålet med denne korte historiske oversikten er å belyse hovedtrekkene i byparkens omforming fra 1860-årene og fram til midten av 1920-årene. Da hadde parken i hovedsak blitt slik vi kjenner den i dag.

Promenadeplass på Kongsgårds søndre hage

Parken på nordøstre side av Breiavatnet ble utlagt etter beslutning av Stavanger bystyre 19. juli 1866. I dokumentene fra 1860-årene omtales parken som byens promenadeplass og lysthage. Denne ble anlagt på Kongsgårds søndre hage som ble sagt å være så stor at "en Deel deraf uden Skade eller ulempe for Skolen eller dens

naltekniske området. En direkte parallell kan imidlertid trekkes til Bergen som fikk sin bypark ved Lille Lungegårdsvann etter vedtak av representantskapet i 1865 i forbindelse med nyreguleringer etter en større bybrann.

Utfyllinger i Breiavatnet

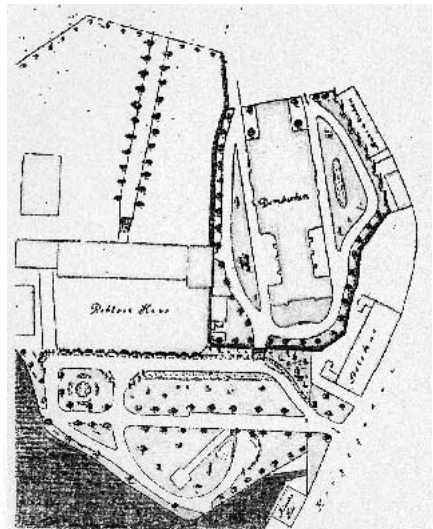
Anleggelsen av parken i årene 1866-68 gjorde at det ble foretatt utfyllinger i Breiavatnet. Mot Kongsgaten hvor en stor del av strekningen var sumpaktig, var utfyllingen nødvendig. Samtidig ble entréen til byen forskjønnet. Den lille veistripen langs vannet bort til Kiellandshagen og videre til torget, vakte imidlertid strid. Den var et viktig innslag i valgkampen ved kommunevalget. Forkjemperne for promenadeveien møtte sterk motstand fra rektor Johannes Steen og hans tilhengere som mente at veien ville forstyrre undervisningen på Kongsgård skole. I mange år siden het veien "Programveien". Til belysning i parken ble det i 1870 satt opp tre gasslykter som skulle holdes tent i samme tid som byens øvrige gatelykter. Politimesteren hadde lenge anmodet om gassbelysning for å hindre uorden i parken.

Fra 1860-årene og fram mot århundreskiftet svant Breiavatnets areal med 20 prosent. Jærbanen som ble åpnet i 1878, brakte Breiavatnet i virkelig fare. Formannskapet ville at stasjonen skulle ligge på nordsiden av Breiavatnet på Kiellandseiendommen og Sømmes garveri, der hvor Posthuset senere ble oppført. Begrunnelsen var at jernbanestasjonen burde ligge nær torget. Dette krevde at Breiavatnet skulle fylles ut. Dårlige bunnforhold gjorde at formannskapet måtte bøye seg for jernbaneledelsens faglige innstilling om å legge stasjonen på sletten foran Kannik. Veien på vestsiden av Breiavatnet mellom stasjonen og torget ble anlagt av jernbanen, og den ble lagt på fylling. Til manges forskrekkelse raste en del av Jernbaneveien ut i Breiavatnet i 1914. "Store jordmasser forsvunnet i Bredevanets dyp", skrev avisene.

Domkirkegården innlemmes

Alt i den første parkplanen utarbeidet av kaptein Torstrup, gartner Poulsson og flere ble det lagt stor vekt på å knytte parken til den gamle kirkegården ved Domkirken. C.F. Torstrup var konduktør for byens første kartverk som ble utarbeidet i årene 1863-67. Gartner Poul H. Poulsson, som også var kirkeverge, var allerede kjent for sine mange hageanlegg, bl.a. Bjergsted. I Christiania og andre byer hadde publikum for lengst fått adgang til de gamle begravelseplassene omkring kirkene. Samme adgang burde folk her i byen få.

Samtidig med at restaureringen av Domkirkens indre var fullført i 1868, henvendte bygningsinspektør C. Fredrik von der Lippe seg til formannskapet med anmodning om å sette domkirkegården i ordentlig stand og åpne denne mot parken ved en trapp. Von der Lippe var ansvarlig for restaureringsarbeidene, og hadde dessuten som arkitekt satt sitt preg på byen i 1860-årene ved å tegne flere sentrale bygg som spirebanken og fengselsbygningen med retts-

Sannsynligvis P.H. Poulssons parktegning 1868.
*Norsk Folkemuseum.

lokale ved Domkirken, samt St. Petri kirke på Hospitalsbjerget. Etter anmodning fra Kirkeinspeksjonen la gartner Poulsson i desember 1868 fram et forslag, ledsaget av en tegning. Dette gikk ut på å anlegge veier med plener på kirkegården og utplanere gjennomgang til parken. Høyst sannsynlig er det gartner Poulssons tegning fra 1868 som er gjengitt i ideutkastet fra Byhistorisk forening.

Arbeidet med å knytte parken til den gamle kirkegården ble imidlertid utsatt til fordel for den utvendige restaureringen av Domkirken. I 1874 kom stadsingeniøren med sitt forslag, som var forskjellig fra det eldre utkast. Forbindelsen mellom parken og kirkegården tenktes iverksatt ved å ta bort hele muren som adskilte disse to områdene. Terrenget skulle utjevnes slik at det ble en passende stigning. Restaureringen av Domkirkens skip viste imidlertid at denne del av kirken manglet grunnmur. Formannskapet nærret derfor noen betenkelighet ved utgraving og senkning av terrenget fra koret nedimot parken. Ved nærmere undersøkelse viste det seg imidlertid at koret hvilte på en særdeles solid grunnmur.

Etter at restaureringen av Domkirken var fullført, fant formannskapet at tiden var kommet til å ordne kirkens omgivelser. Domkirken skulle fremtre så fritt som mulig. Et enstemmig formannskap gikk i 1875 inn for stadsingeniørens forslag til planering og ordning av domkirkegården. Mot seks stemmer ble saken bifalt av bystyret. Parken ble dermed utvidet med domkirkegården som tidligere var skilt fra denne ved den høye stenmuren, og for øvrig innhegnet med jernstakitt mot Kongsgaten.

Riving av allmueskolen, rådstuen m.m.

Riving av bygninger i kirkens nære omgivelser muliggjorde nye utvidelser av parken. Foran Domkirkens østfront stod allmueskolen som var blitt oppført i 1841 på den gamle latinskolens tomt. Domkirkens allmueskolebygning ble revet i 1879, og gjen-

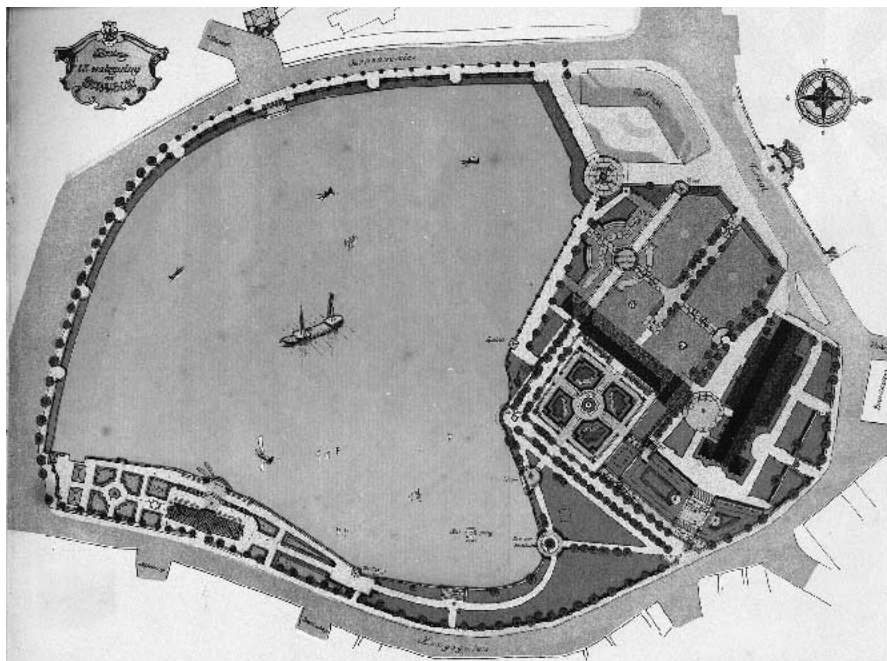
reist i østre bydel (Johannes skole). Byens gamle rådhus, Mariakirken, hadde fram til 1865 vært byens rettslokale og fengsel, deretter brannstasjon. I forbindelse med at kommunen i 1882 kjøpte den store tebygningen like overfor Domkirken, Hotel du Nord, som også gav plass for politi- og brannstasjon, ble rådhuset ledig. Spørsmålet om rådhusbygningen skulle restaureres i likhet med Bispekapellet ble avvist. Stadsingeniør Otto Waitz fant at rådstuen lå for nær den nye kommunebygningen, som faktisk var i bruk som brannstasjon helt fram til 1956. Den gamle rådstuebygningen stod også i veien for planen til forskjønnelse av partiet omkring Domkirken og hovedavenyen, Kongsgaten, som førte fra landdistriktet til kirken og torget. Rådhuset ble revet i 1883, sammen med sprøytehus og stall. "Noget Hensyn til Bygningen som en Antikvitæt antages ikke nødvendig at tage, da den sees først at være opbygget i det 17. Aarhundrede".

Strid om parken

Skulle rektorhagen innlemmes i byens park? Og hva skulle skje med Bispekapellet? Disse spørsmål vakte strid i 1890-årene. Formannskapet gikk inn for en slik utvidelse av parken til tross for at de fleste faglige og overordnede instanser syntes å tale imot. Stadsingeniøren anbefalte utfylling i bukten ved Skolebekken fremfor beskjæring av skolens hage. Dette ville gi tre ganger så stor utvidelse av parken som den omtrent like kostbare beskjæring av skolehagen. Alexander Kielland som nylig hadde tiltrådt som byens magistrat, var av samme syn. Skolens rektor, A.E. Erichsen, som gikk sterkt imot enhver forringelse av hagen, viste bl.a. til at det aktuelle stykket var beplantet med frukttrær i hele sin lengde. Etter langvarig behandling i formannskap og bystyre ble saken oversendt Kirkedepartementet.

Den store parkplanen i 1917

Under første verdenskrigs høykonjunktur

*Byparken i Stavanger. 1917. Forslag til omlægning. *Byarkivet i Stavanger.*

og jobbetid ble det lagt fram forslag til fullstendig omlegging av byparken. Planen som var utarbeidet av stadsarkitekt Johs.Th.Westbye, ble presentert for en rekke innbudte gjester i formannskapets lokaler 3. juli 1917. Den tok ifølge stadsarkitekten utgangspunkt i den hovedform parken tidligere hadde hatt. De store monumentale linjer og akser var beholdt med hovedaléen fra Kongsgaten til Breiavatnet, og tverraléen fra krysset til Kongsgård. Omkring Domkirken skulle det anlegges et verdig monumentalt platå omgitt av en "middelaldersk" kirkemur, bygget på gamle fundamenter. Foran Kongsgårdbygningen mot parken var et parterre med barokke detaljer. Det ble videre foreslått at det skulle settes opp musikkpaviljong i Kongsgård, hvor den skulle danne kjernen i et vakkert anlegg. En pergola, løvgang, var tenkt langs promenadeveien ved Breiavatnet mot posthuset, hvor det skulle anlegges en skulp-

turgruppe. Planen forutsatte at skolen flyttet ut, og at de nyere skolebygningene ble revet. Kun hovedbygningen skulle beholdes til parkanlegget.

Samtidig med at parkplanen ble presentert, lyste kommunen ut en stor nordisk byplankonkurranse som omfattet nytt stasjonsanlegg, havneplan og sentrumsregulering, den siste med bestemmelser om offentlige parker, idrettsplasser og nye bygg for blant annet rådhus, torghall, sykehus i østre bydel, teater, museum, slakthus og gassverk. Både parkplanen og i enda større grad den store byplankonkurransen er uttrykk for den utviklingsoptimisme som hersket i Stavanger i disse årene.

Promenadevei, musikkpaviljong m.m.

Mens gjennomføringen av byreguleringen måtte vente til etter siste verdenskrig, ble deler av parkplanen realisert. Alt i 1917 la stadsarkitekten fram forslag til anleggelse

av promenadevei langs østsiden av Breiavatnet. Bystyret gikk da inn for kjøp av Gustav Nestings kjemiske renseri, Kongs-gate 45, mens de øvrige eiendommer langs Breiavatnet, nr. 41, 43 og 47 skulle avgi nødvendig areal til parken. En brann i Kongs-gate 45, det tidligere Charlottenlund, stan-set fabrikkvirksomheten langs Breiavatnets bredder. Dermed var hindringene for promenadevei borte, men veien ble først anlagt som nødsarbeid etter formannskapsvedtak i 1921. Det var stadsarkitekt Erling Nielsen som fikk ansvaret for gjennomføringen. For ikke å gjøre anlegget for kostbart ble gjer-det og lyktestenderne langs vannet gjort enklere enn i de opprinnelige planer. Lyk-tene er tegnet av stadsarkitekt Nielsen. Den nye musikkpaviljongen som også er tegnet av Erling Nielsen, ble oppført i 1922. Lenge før han kom til Stavanger hadde han vunnet førstepremien i en utlyst konkurranse om musikkpaviljong. Den gamle stabburslignende paviljongen som hadde stått i byparken siden 1880-årene, ble revet. Den første fontenen ble satt opp i Breiavat-net i 1924. Til bispeinnsettelsen og byens 800-års jubileum i 1925 fremstod Breiavat-net og byparken i forskjønnet form.

Avslutning

Parken ble anlagt i 1866 på Kongsgårds søndre hage, og er siden blitt utvidet flere ganger, dels ved utfylling i Breiavatnet, dels ved borttaking av muren som skilte Domkirkegården fra parken. Parken er også blitt utvidet ved at bygninger i kirkens nærhet ble revet. Det har stått strid om parken ved enkelte anledninger når skolens og byens interesser ikke har vært sammenfallende. Den store parkplanen fra 1917 som innebar fullstendig omlegging av byparken, ble bare realisert i mindre omfang. Ved anleggelse av promenadevei rundt Breiavatnet, gjer-der, belysning, vannfontene og musikkpa-viljong var byparken fram mot midten av 1920-årene i hovedsak blitt slik vi kjenner den i dag.

Dette området som var lagt ut for all-

mennheten, ble fra 1860-årene bare omtalt som *Parken*. I den store parkplanen fra 1917 dukker betegnelsen *Byparken* opp. Også i kartvedlegget til M. Berntsens *Stedsnavn i Stavanger* (1939) brukes denne betegnel-sen. Forklaringen er nok at det etter hvert var kommet flere parkområder som Mos-vannsparken, Bjergstedparken o.a., og at det derfor ble naturlig å gjøre en tilføyelse i navnet på den opprinnelige parken.

Kilder og litteratur:

Stavanger bystyres forhandlinger:

- Sak 1. Møte 19.7.1866. Udlæggelse af en Deel av Søndre Kongsgaardshave til Pro-menadeplads m.v.
- Sak 3. Møte 22.8.1867. Udfyldning til Park.
- Sak 11. Møte 28.5.1868. Fuldførelse av Parkanlægget.
- Sak 4. Møte 14.10.1870. Gaslygters Anbrin-gelse.
- Sak 1. Møte 1.2.1875. Erklæring om Jernba-nestationens Beliggenhed.
- Sak 16, 32. Møte 16.6., 14.7.1882. Indkjøb av "Hotel du Nord".
- Sak 20, 68. 1893. Udvidelse av Parken.
- Sak 197. 1917. Promenadevei langs Brede-vandet.

Byparken i Stavanger. Forslag til omlægning. Komité valgt av Stavanger formannskap 19.9.1916. Særtrykk.

Lange, H. 1896. *Stavanger kommunes eien-domme m.m.* Stavanger.

Minneboken om Stavanger. 1958. Ødegaards forlag.

Aas, Einar. 1925. *Stavanger Katedralskoles historie 1243-1826.* Stavanger.

Molaug, Ingvar. 1978. *Jærbanen 100 år. 1878-1978.*

Bredebands-promenadens bygning. *Stavan-ger Aftenblad*, 15. januar 1921.

Første gang trykt i *Fra haug og heidni*, Tids-skrift for Rogalands arkeologiske forening, nr. 2-2002

STYRET I BYHISTORISK FORENING 2002 - 2003

Leder og sekretær: Berit M. Grande

Kortegata 4, 4012 Stavanger
tlf. 51 52 70 03 / 51 52 11 0 / landsted 38 34 00 34
telefaks 51 52 70 04
email: bmggrande@stavanger.online.no

Nestleder og regnskapsfører: Hallvard Ween

B. Christophersensgt. 21, 4009 Stavanger
tlf. p. 51 52 43 23 / mob. 91 38 80 87 / jobb: 51 59 81 00
faks 51 55 10 15
email: h-ween@frisurf.no

Medlemmer og varamedlemmer:

Eli K. Vareberg, medlemskoordinator
Bergliveien 29 B, 4020 Stavanger
tlf. priv. 51 88 17 17 / mob. 97 73 74 49 / jobb 51 82 84 86
faks priv 51 88 86 14 / jobb 51 82 84 79
email: eli.vareberg@czi.net

Petter Løhre, koord. nettside og arrangementer
Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
tlf. p 51 56 06 96 / j 51 54 56 06 / mob 99 51 23 82
email: kj-loeh@online.no

Jostein Soland

Bruvikbakken 4, 4017 Stavanger
tlf. p 51 58 02 55 / j
email j-soland@stavanger-chamber.no

Brith Tan, arrangementskoordinator

Bruvikbakken 6, 4017 Stavanger
telefon p 51580655 jobb 51997821 fax jobb 51996660
email bth@statoil.com

Bjørn K Aarre, Koordinator for Stavangeren

Bretlandsgt. 54, 4009 Stavanger
tlf. p 51 53 04 08
email bjaarre@online.no

Kirsti Lærdal (vm), permisjon febr - okt.

Niels Abelsgt. 3, 4012 Stavanger
tlf. 51 53 29 84/93440204
email kirsti@sentrum-invest.no

Randi Folkestad (vm)

Øvre Strandgate 106, 4005 Stavanger
Tlf. 51 53 51 17
E-post: ifol@online.no

mnemonika

www.mnemonika.com

Mnemonika er et design og kommunikasjonsbyrå som tilbyr levende opplevelser for digitale medier.

Vi støtter Byhistorisk Forening Stavanger i deres arbeid med å formidle kunnskap om Stavanger og skape interesse for byens historie og egenart.

Mnemonika har levert publiseringssystemet V-MOPS som brukes til oppdatering og drift av nettstedet.

V-MOPS er et webbasert redaksjonelt system for enkel publisering av innhold for Internett.

B Returadresse:
Byhistorisk Forening
Postboks 351
4001 Stavanger

www.halliburton.no

www.jobbhalliburton.no

Halliburton er verdens ledende leverandør av produkter og tjenester til olje- og gassmarkedet. Vår norske virksomhet har sitt hovedkontor i Tananger. Teknologiske løsninger, nyskapende allianser med kunder og samarbeidspartnere, operasjonell ekspertise, integrerte løsninger og et dynamisk og levende arbeidsmiljø er kjempevarene i selskapet. På HMS vil vi med hånden på hjertet kalle oss best i klassen! Vår historie viser at vi har bidratt med vesentlig verdiskapning både for samfunnet og våre eiere. Nå trenger vi flere medarbeidere som kan bringe oss enda et skritt videre. Vi er allerede 1400 ansatte i Norge, fordelt på Sotra, Bergen, Kristiansund, Stjørdal, Klepp, Stavanger og Tananger. Halvparten av staben er tilknyttet offshorearbeid på de fleste felt på den norske sokkelen. Halliburton er dessuten representert i mer enn 120 land og har over 90 000 ansatte. Du kommer med andre ord i godt selskap! Klikk deg inn og finn fremtidens drømmejobb på vår jobbside www.jobbhalliburton.no

HALLIBURTON